

SCHOOL DICTATIONS AS NECESSARY PRACTICE EXERCISES FOR DEVELOPING SPELLING HABITS IN EARLY SCHOOL AGE

Teodora Valeva

Burgas State University “Prof. d-r Assen Zlatarov” – Burgas, Bulgaria, teodoravaleva@abv.bg

Abstract: The article examines the role of written dictations as a type of writing exercise that helps in mastering spelling features, clarifying grammar and spelling rules used to check whether individual words are written correctly, and in developing spelling awareness and attentiveness, as well as a conscious and creative approach to the writing process itself. Within the system of diverse language activities, dictations help build conscious spelling habits, as the writing process itself has educational significance: students repeat, reinforce, and summarize the application of spelling rules, while simultaneously improving the daily automation of writing. By its nature, spelling instruction is a gradual and lengthy process, and the teacher's role is crucial, since all difficulties in improving spelling habits can be overcome if they select appropriate practice exercises, including educational dictations, which occupy an important place in the system of tools for mastering correct writing.

Keywords: educational dictations, spelling habits, writing automation, beginner students

УЧЕБНИТЕ ДИКТОВКИ КАТО НЕОБХОДИМИ ТРЕНИРОВЪЧНИ УПРАЖНЕНИЯ ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА ПРАВОПИСНИ НАВИЦИ В НАЧАЛНА УЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ

Теодора Вълева

Бургаски държавен университет „Проф. д-р Асен Златаров“ – Бургас, България,
teodoravaleva@abv.bg

Резюме: Статията разглежда ролята на учебните диктовки като тип писмени упражнения, които спомагат за усвояването на правописните особености, за изясняване на граматико-правописните правила, чрез които се прави проверка правилно ли са написани отделните думи, за формиране на правописно внимание и бдителност, на съзнателно и творческо отношение към самия процес на писането. В системата на разнообразните езикови занимания диктовките спомагат за изграждане на осъзнати правописни навици, като самият процес на писане има учебно значение: учениците повтарят, затвърдяват и обобщават прилагането на правописните правила, като едновременно с това усъвършенстват ежедневно автоматизирането на писането. По своята същност правописното обучение е постепенен и продължителен процес, а ролята на учителя е ключова, тъй като всички трудности за усъвършенстване на правописните навици може да бъдат превъзможни, ако той подбира целесъобразни тренировъчни упражнения, включително и учебни диктовки, които заемат важно място в системата от средства за овладяване на правилното писане.

Ключови думи: учебни диктовки, правописни навици, автоматизиране на писането, начални ученици

1. УВОД

Относно изграждането на правописни навици на учениците в началния етап на основната образователна степен са налице различни схващания. Част от методичите мислят, че правилното писане се формира с регулярни механични тренировки, докато други са на мнение, че правописните норми се усвояват само чрез системно и съзнателно изучаване на граматичната теория посредством затвърдяване на навиците с помощта на упражнения от различен характер.

Автоматизирането на правописните навици всъщност е резултат на многократни и съзнателни упражнения за писането на всяка отделна дума с конкретна правописна особеност. Тези упражнения се извършват в определена система, при която се спазва известна последователност – първоначално малките ученици се учат да пишат думата, като се ръководят от звуково-буквения анализ на изговора ѝ, а на по-късен етап, изучавайки граматико-правописната теория, вече затвърдяват съзнателно правописните ѝ особености, включвайки я в текстове от различни функционални стилове. Това трениране с подходящ езиков материал продължава, докато навиците станат автоматични. (Иванова, Н., 2021)

2. ИЗЛОЖЕНИЕ

По своята същност правописното обучение е постепенен и продължителен процес, а ролята на учителя е ключова, тъй като всички трудности за усъвършенстване на правописните навици може да бъдат превъзможани, ако той избира целесъобразни тренировъчни упражнения, включително и учебни диктовки, които заемат важно място в системата от средства за овладяване на правилното писане.

Учителят трябва да познава задълбочено и психофизиологичната основа, върху която се изграждат навиците за правилно писане, а именно:

- правилните слухови възприятия;
- говорно-двигателният анализ на думите във връзка с тяхното произнасяне;
- зрителните възприятия;
- моторно-двигателният процес във връзка с писането на думите;
- усвояването на фонетичните, морфологичните и правописните особености на речта.

Правилните слухови възприятия подпомагат усъвършенстването на правописните навици в процеса на цялото обучение, но са най-ефективни в дограматичния период, когато всъщност се поставят основите на грамотността. Малките ученици започват да вникват в звуковата структура на най-прости думи още преди работата с буквара, когато се учат да разделят изреченията на думи, а думите – на срички и звукове. Ако именно тогава учителят не направи необходимото за развиване на фонематичния им слух, то децата дълго време ще носят последствията от тази грешка – ще разместват и ще пропускат букви, срички и т.н. (Ковачева, Н.,1989)

Тъй като през букварния период четенето и писането се изучават едновременно, резултатът от формирането на правописни навици се подобрява, когато звуковият и буквен състав на думите постепенно се усложнява. (Иванова, Н.,2019)

Между многото упражнения, чрез които се формират правописните навици, особено значение имат и разнообразните учебни диктовки – част от тях спомагат за усвояване на правописните особености, които се опират на слуховите възприятия, други – на зрителните, трети – на говорно-двигателния анализ, четвърти – на задълбоченото познаване на правописните, фонетичните или на морфологичните правила. (Иванова, Н., 2021) Чрез рационалното използване на диктовките може да се превъзможат редица неизбежни трудности, свързани с овладяването на правописа, което няма как да бъде постигнато с друг вид езикови упражнения.

Диктовките представляват такива упражнения, при които учителят чете, а учениците слушат и записват определен текст. Те се различават от преписите, при които децата възприемат текста чрез зрението си и след това го записват.

Диктовките могат да бъдат класифицирани по следния начин:

- диктовки според целта, която трябва да бъде постигната с тях;
- диктовки според съдържанието им;
- диктовки според момента на урока, в който се работи за отстраняване на грешките, и за затвърдяване на граматико-правописния материал;
- диктовки според начина, по който се написва текстът;
- диктовки според формата на провеждането им;
- диктовки според това какви психологични фактори участват в процеса на писането (според възприемането на самия текст).

Като вид тренировъчни упражнения диктовките са по-действени форми от преписите. Написването на думите чрез диктуване предизвиква по-активно действие на мисълта у учениците, защото при диктовката те трябва не само да напишат определен текст, отделни изречения, някакви словосъчетания или случайни думи, но и да решат сами как се пише правилно всяка дума, без да се опират на зрителното ѝ възприемане.

Диктовките като тип писмени упражнения спомагат за усвояване на правописните особености, за изясняване на граматико-правописните правила, чрез които се прави проверка правилно ли са написани отделните думи, за формиране на правописно внимание и бдителност, на съзнателно и творческо отношение към самия процес на писането.

В този смисъл, в системата на разнообразните езикови занимания диктовките спомагат за изграждане на осъзнати правописни навици, като самият процес на писане има учебно значение: учениците повтарят, затвърдяват и обобщават прилагането на правописните правила, като едновременно с това усъвършенстват ежедневно автоматизирането на писането. (Иванова, Н., 2024)

Учебните диктовки имат много варианти, като се подбират с оглед на психофизиологичните фактори, които съдействат за формиране на съответните правописни навици на определен период от усвояването на учебния материал. Във връзка с това е от голямо значение да се определи и подходът за подбиране на

необходимата за различните етапи на усвояване учебна диктовка: при затвърдяването; при прилагането; при обобщаването; при проверката.

Съзнателното отношение към писането при провеждането на учебни диктовки и на други видове писмени работи се усвоява постепенно и преминава през различни етапи, а именно:

- внимателно разглеждане на думата, последвано от тихото ѝ изговаряне;
- вникване в семантиката на думата и ако има някакви затруднения – молба за съдействие от страна на учителя с цел изясняване на значението;
- писане на думата и подчертаване на тази нейна част, правописът на която трябва да се запомни;
- изясняване на това какво в думата не се пише така, както се произнася;
- изговор на думата по срички, при положение че правописът ѝ е специфичен;
- след изписване на думата, прочитане по срички и внимателно преглеждане да не е изпусната някоя буква или сричка, разменени места на букви и т.н.;
- написване на думата по няколко пъти в училище и у дома, подбиране на нейни сродни думи, звуков или буквен анализ;
- проверка на думата с помощта на учебника, правописния речник или на друг справочник; припомняне на дума с подобен правопис, която вече е изучавана;
- изписване на всяка дума и на всяко изречение внимателно и бавно.

Всички горепосочени етапи се усвояват от началните ученици практически и се прилагат изцяло или частично в уроците. Някои от етапите може да се използват и в дограматичния период, като учениците се насочват към посрично коментиране и звуково-буквен анализ на по-трудни за писане думи, към графично онагледяване и т.н.

Важно е да се отбележи, че при работата с учебни диктовки във всеки клас трябва да се спазва определеното за писане без прекъсване време, както следва: в първи клас – до 15 минути; във втори клас – до 20-22 минути; в трети клас – до 25-28 минути; в четвърти клас – до 30 минути.

Като използва един или друг вариант на учебната диктовка, учителят може да съсредоточи вниманието на учениците върху определен правописен случай, който се затвърдява.

Обемът на текста също е различен в зависимост от класа, от етапа на обучението, от момента на усвояването. Ако при диктовка текстът е по-голям от определената норма и учителят използва еднообразни похвати на обучение, учениците изгубват интерес, волята им за работа и дори за постигането на по-добри резултати отслабва, ефективността на уроците се понижава. (Иванова, Н., 2024)

Много важно при работата с учебни диктовки е учениците да се научат да пишат думи, изречения и свързан текст под диктовка на учителя. Ако това не се случи в 1.-2. клас формирането на правописни навици се забавя. До положителни резултати може да доведе работата на учител, който още от първите моменти на обучението използва разнообразни похвати за изясняване звуково-буквената структура на думите, който обръща внимание на особеностите в произношението и в писането им и който се стреми към това думата да стане единица на писане без прекъсване.

3. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Опитът на много учители потвърждава, че на колкото по-високо стъпало е културата на устната реч, толкова по-добри са и правописните навици, а колкото по-висока е правописната грамотност на учениците, толкова по-добре те осъзнават тънкостите на литературното произношение. (Иванова, Н., 2019)

Не правописният изговор на думите при диктуването помага на ученика да усвои добре правилното писане, а задълбоченото вникване в смисъла им и умението да се ориентира в сричковия им състав и в правописните им особености.

Знае се, че правописът се усвоява чрез системни устни и писмени езикови упражнения, а правописните навици са всъщност автоматични действия – резултат от разнообразни тренировъчни упражнения за усвояване на различни правописни особености. Автоматизмът при писането се създава в течение на много години чрез различни и многократно повтарящи се операции. В този смисъл, учебните диктовки спомагат за изграждане и затвърдяване на навиците по един съзнателен път, без голямо напрежение на детския интелект, тъй като при тях процесът на автоматизирането се извършва постепенно и почти незабелязано.

Разнообразните видове диктовки са едни от най-добрите средства както за задълбочено усвояване на граматичната и правописната теория, така и за тяхното приложение в практиката по писане – за съзнателно утвърждаване на толкова необходимия за културата на всеки човек правописен стереотип.

ЛИТЕРАТУРА

- Иванова, Н. (2021). Компетентностният подход в обучението по български език и литература в началния етап на основната образователна степен// Български език и литература. 63(3).
- Иванова, Н. (2019). Литературата за деца и формирането на читателска култура у учениците в начална училищна възраст. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Иванова, Н. (2019). Литературното обучение в началния етап на основната образователна степен. София: БГ учебник.
- Иванова, Н. (2024). Подходи в обучението по български език и литература в 1. – 4. клас – съвременни измерения. София: РААБЕ България.
- Иванова, Н. (2019). Родноезиковото обучение в началния етап на основната образователна степен. София: БГ учебник.
- Иванова, Н. (2021). Формиране на умения за четене с разбиране и извличане на информация от различни източници чрез обучението по български език и литература в начална училищна възраст. София: Университетско издателство "Св. Климент Охридски".
- Иванова, Н. (2018). Формирането на компетентности в обучението по български език и литература в I-IV клас. София: РААБЕ България ЕООД. ISBN: 978-619-256-059-1.
- Иванова, Н. (2024). Читателската култура на учениците в начална училищна възраст и литературата за деца. София: РААБЕ България.
- Ковачева, Н. (1989). В: Сборник Въпроси на детската литература, София: Народна младеж.
- Терзиева, М., & Капинова, Е. (2016). Приказките на различни етноси и народи. Варна: Бит и техника.
- Habibulloyeva, H., & Tursunov, J. P. (2025). Methods of developing spelling skills in primary school pupils. *Journal of Applied Science and Social Science*, 15(06), 592–594.